

SÖZLÜ ÇEVİRİ VE ÇEŞİTLERİ

Yard. Doç. Dr. Abdulkadir Çakır*

Çeviri sözcüğü çok geniş anlamlı bir terimdir, zira hem yazılı hem de sözlü çeviriyi kapsamaktadır. Bir çok dilde sözlü ve yazılı çeviriyi ifade etmek için aynı sözcük kullanılmıştır ancak son zamanlarda özellikle eşzamanlı çevirinin yaygınlaşmasıyla bir ayırım yapılması gereği duyulmuştur. Aslında sözlü çeviri konusunda kamuoyu fazlaca bilgilendirilmiş de değildir. Bazı dilbilimciler ve teorisyenler yazılı çeviri (translation) ile sözlü çeviri (interpretation)'nin esasta aynı şey olduğunu ama ortaya çıkardıkları sonuçların farklı olduğunu ileri sürmektedirler. Biz sözlü çeviriyle uğraşan kişiye "dilmaç" yazılı çeviri ile uğraşan kişiye de "çevirmen" terimlerini kullanacağız.

Genellikle sözlü çeviri yazılı çevirinin bir dalı yada bir kardeş etkinlik olarak görülmektedir. Bununla beraber sözlü dil normlarının yazılı dil normlarından çok değişik ve ayrı olduğu bilinen bir gerçektir. Her ne kadar sözlü ve yazılı çeviri temel bir dil işlemimin türleri ise de bunlara uygulanan profesyonel standartlar ve de çalışma koşulları arasında önemli ayrımlar vardır. Özellikle, çevirilecek olan yazılı metnin dilbilimsel ve kültürel yönden mahiyeti sözlü metninkilerle çelişir. Bu nedenle de doğal olarak iki türün öğretim yöntemleri de ayrıdır.

Biz bu makalede yazılı çeviri ile sözlü çeviriyi karşılaştırmaktan ziyade sözlü çeviri üzerinde duracağız. Sözlü çeviri yeni ama çok hızla gelişen akademik bir disiplindir. Kuşku yok ki eski çağlardan beri dilmaçlar olagelmıştır, ama eşzamanlı çevirinin meslek haline dönüşmesi yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur. İlk dilmaçlar yetenekli ve iyi eğitim görmüş birden fazla dil bilen kişilerdi. İkinci dünya savaşından sonra üniversitelerde öğretmenlik yapan bazı profesyonel dilmaçlar bu disiplinde ilk araştırmaları başlatmışlardır. Bu alanda çıkan yayınlar azdır ama son yirmibeş yılda hızlı bir artış göstermiştir. Sözlü çevirinin, bir disiplin olarak gelişmesine sadece dilmaçlar değil, psikologlar, toplumbilimciler, çeviri kuramcıları ve akademisyenler de katkıda bulunmuşlardır.

Geçmişte dilmaçlık eğitimi günümüzdekinden çok farklıydı. Aslında, dilmaçlık okulları yada kurumları yoktu ikinci dünya savaşının sonuna dek. Bu tür kurumları Türkiye'de ilk kez 1983'te görüyoruz. Dilmaçlık öğretimi bir akademik

disiplin olarak Boğaziçi ve Hacettepe üniversitelerinde başladı, ilk kez. O tarihe dek, yeterli genel kültürü ve dilbilim bilgisi olan bazı kişiler yurt dışında birkaç aylık dil kursuna katılarak dilmaç olurlardı.

Sözlü Çeviri Nedir?

Sözlü çeviri dil yeteneğinden çok daha fazlasını gerektiren bir etkinliktir. Sözlü çevirinin mümkün olması için belli bir düzeyde dil bilgisine sahip olmak gereklidir ama bu tek önkoşul da değildir. Bu nedenle dil bilen herkesin sözlü çeviri yapabileceği tümüyle yanlış ve hatta zararlı bir yaklaşımdır. Sözlü çeviri sözcüklerin bir dilden diğerine aktarılmasından çok daha ileri bir etkinliktir. Bu etkinlik yazılı çevirinin sözlü dengi de değildir. Yazılı çeviride yazar, çevirmen ve yazılı metnin okuyucusu ayrı ayrı çalışırlar. Oysa ki sözlü çeviride bu üç safha hemen hemen aynı anda ve aynı mekanda olur. Konuşmacı, dilmaç ve dinleyici arasında doğrudan bir iletişim sözkonusudur. Dilmaçlık (sözlü çeviri) bir dilde söylenilmiş olan sözlü bir metni anlayıp anında onu bir başka dilde anlaşılır bir biçimde aktarmayı mümkün kılan ender bir yetenektir.

Çoğu dilbilimciler yazılı çevirideki dinamik yada eş etki (dynamic influence or equivalent effect principle) ilkesinin sözlü çeviride de geçerli olduğu kanısını paylaşıyorlar. Onlara göre başarılı bir çeviri konuşmacının kendisini doğrudan anlayabilen dinleyiciler üzerinde yaratmak istediği etki yada izlenimi dilmacın kendisini dinleyenler üzerinde yaratmasıyla mümkün olur. Sözlü çevirinin temel amacının iletişim olduğu konusunda bir uzlaşma vardır ve bu etkinliğin başarılması içinde ilgili dillere ve kültürlere egemen olmak ön koşuldur. Bunlara ek olarak iyi bir duyarlılık, konuya ilişkin bilgi, entellektüel kapasite, konsantrasyon, iyi bir bellek, mükemmel işitme ve güzel konuşma yeteneği sayılabilir. Dilmaçın istenilen etkiyi yaratabilmesi için kaynak dilde işittiği mesajı, çok hızlı bir biçimde anlayıp, çözümlenip ve özümledikten sonra amaç dilde tekrar aktarabilmesi gerekir.

Sözlü Çevirinin Aşamaları

1. İşitme ve Anlama Aşaması

Dilmaç sözlü metni çok dikkatli bir biçimde dinleyip anlamak zorundadır. Çünkü iyi duyamadığı ve anlayamadığı bir mesajı doğru aktarabilmesi mümkün olamaz. Bu aşamada dilmaç çok etkin bir biçimde dinlediği mesajı, hızla kavrayıp amaç dile aktarabilmek için çok iyi konsantre olmak zorundadır. Her aşama, doğa olarak, bir sonraki aşamayı ve tüm çevirinin kalitesini etkiler. Bir başka deyişle, her

aşamanın başarısı bir öncekine bağlıdır. Dilmaç dikkatini tek tek sözcüklerden çok onların aktarmak istediği anlam üzerinde yoğunlaştırmalıdır.

2. Çözümleme ve Özümleme Aşaması:

Sözlü çeviri doğal bir etkinlik olmayıp yoğun bir çabanın meyvası olduğu için, çözümleme, dilmaç için çok önemlidir. Dilmaç sözlü metnin ifade edilen kısmı üzerinde yaptığı çözümlemelere dayanmak zorundadır. Çünkü gerisi henüz bilinmemektedir. Bu aşamada dilmacın entellektüel bilgisi ve kültür zenginliği işittiklerini çözümlemek ve özümlemekte yararlı olacaktır. Dilmaç aktarılmak istenilen temel fikirler üzerinde dikkatini yoğunlaştırmak onları amaç dilde ifade edecek sözcükleri ve terimleri seçmek durumundadır.

3. Yeniden İfade Etmek:

Dilmaç konuşmayı anlayıp, anlamını özümledikten sonra anlamı sözcüklerden soyutlayıp dinleyicisinin anlayacağı terimlerle amaç dilde yeniden ifade eder. Bu ifadede sözcükler dilmacın olmakla beraber fikir ve üslup konuşmacının olmalıdır. Bu aşamanın başarılı olması diğer etmenler yanında dilmaçın ne denli bir hatip olduğu ile orantılıdır.

Sözlü Çevirme Türleri

1. Eşzamanlı Çeviri (Simultaneous interpreting)
2. Ardıl Çeviri (Consecutive interpreting)
3. Karşılıklı Çeviri (Bilateral ya da Liaison interpreting)

Dilmaçlık Eğitiminde özellikle karşılıklı çeviri üzerinde durulması, bunu ardıl çevirinin izlemesi ve en son olarak da eşzamanlı çevirinin öğretilmesi gerektiği konusunda fikir birliği vardır. Bu nedenle bu makalede biz de bu sıraya uyacağız.

Karşılıklı Çeviri:

Bu çeviri türü birden fazla dil bilen bir dilmacın birbirlerinin dilini bilmeyen iki kişi yada kişiler arasında bir konuşmaya aracılık etmesi etkinliğidir. İş toplantıları, iş

ziyaretleri, gayri resmi görüşmeler ve devlet adamları arasındaki görüşmeler bu tür çevirinin kapsamında olduğu için, belki en yaygın çeviri türü budur. Bu çeviri türü öğrencinin iletişim yeteneğini geliştireceğinden öncelikle öğretilmelidir. Bu tür çeviride öğrenci her iki dil kalıplarını ve kurallarını değişik ortamlarda uygulamak durumunda olacağı için iletişim yeteneğini geliştirme fırsatı bulur.

Dilmaçlık eğitimi hem personel hem de araç gereç yönünden çok pahalı bir eğitimidir. Karşılıklı çeviri öğretiminde sınıflar onar kişilik gruplardan ve biri öğrencilerin ana dilini konuşan diğeri de yabancı dili ana dil olarak konuşan iki öğretmenden oluşur. Her iki öğretmen de konuşmaları kendi ana dillerinde yaparlar ve öğrenciler söylenenleri diğer dile çevirirler. Bu çeviri türünde öğrenciler yabancı dillerin doğal bir ortamda geliştirme fırsatı bulurlar. Bu tür çevirideki alıştırmaların amacı öğrencilerin kaynak metinden anladıklarını diğer dile mümkün olduğunca doğru ve çabuk aktarabilmelerini sağlamaktır.

Ardıl Çeviri:

Ardıl çeviride karşılıklı çeviri gibi eşzamanlı çeviriye giden yolu açan bir başka önemli aşamadır. Ardıl çevirinin tarihi belki de Babı Kulesi kadar eskidir. Bu çeviri türünde konuşmacı konuşmasını bitirdikten yada konuşmanın bir bölümünü bitirdikten sonra (bu bir iki cümle yada bir çok cümleden oluşabilir) dilmaç söylenenleri özel yöntemlerle tuttuğu notlardan da yararlanarak çevirir. Bu çeviri türü küçük konferanslarda, toplantılarda olduğu kadar gayri resim ortamlarda da uygulanır. Ardıl çeviri etkinliği tarihsel gelişim olarakta, çeviri eğitiminde de eşzamanlı çeviriden önce yer alır. Ardıl çevirinin aşamaları, işitme, çözümlleme, ve amaç dilde yeniden ifade etme, tam olarak çakışmadığı yani birbirinden ayrılabilirdiği için çeviri öğretiminde özel ve önemli bir yeri vardır. Çok doğal olarak ta eşzamanlı çevirinin önüne geçer.

Ardıl çeviri bellek ve tutulan notlar yardımıyla yapılan bir çeviri türü olması nedeniyle karşılıklı çeviriden daha resmidir. Çeviri aşamalarının ayrılabilmesi, bu aşamaları tek tek inceleme olanağı verdiği için de dil öğretiminde de çok yararlı, bir alıştırmaya kaynağı olabilmektedir. Bu çeviri türünde dilmacın konuşmacılarla aynı mekanda bulunması ona çok zorunlu olduğu zaman konuşmacıya bazı şeyleri tekrar ettirme ve konuşma temposunu ayarlamak gibi bazı olanaklar vermesi diğer çeviri türlerinde görülmeyen avantajlardır. Bununla beraber bu avantaj kötüye kullanılmamalıdır. Çünkü dilmacın hem konuşmacı hem de dinleyiciye karşı sorumluluğu vardır.

Ardıl çeviri de dilmacın not alma fırsatı bulması onun için hem söylenenleri akılda tutabilmek ve hem de onları aktarmakta kolaylık sağlar. Bu nedenle not

tutma ardıl çeviride önemli bir yer tutar. Her ne kadar neyin ve nasıl not tutulacağı konusunda bazı dilmaçlar belirli ilkeler ileri sürüyorlarsa da, bu öğrencinin kendisinin karar vermesi gereken bir noktadır. Amaç tüm mesajı kağıda aktarmak değil, dilmacı özel ve önemli noktaları belleğinde tutmasında yardım etmektir. Ayrıntılı not almak bu amaca hizmet etmekten çok dilmacının mesajın esasa anlamını kavramasını engeller. Kuşku yok ki not alırken konuşmacının sözcüklerinden çok onun fikirlerini aktarmaya yardımcı olacak noktalara dikkat etmek gerekir.

Eşzamanlı Çeviri:

Daha önce de belirtildiği gibi yazılı ve sözlü çevirinin uzun bir geçmişi vardır. Ama eşzamanlı çeviri son birkaç on yılda akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kabaca yapılan sınıflandırmalarda eşzamanlı çeviri bir tür sözlü çeviri diye sunuluyorsa da gerçekte eşzamanlı çeviri bunun çok ötesinde bir etkinliktir. Eşzamanlı çeviri gerçekten eşzamanlı değildir. Çünkü mesajın alınması, özümlemesi ve tekrar bir başka dilde kabul edilebilir bir biçimde ifade edilmesi aşamaları arasında birkaç saniyelik duraklamalar vardır. Bu nedenle başarılı eşzamanlı bir çeviri yapabilmek için olağanüstü yeteneklere sahip olmak zorunluluğu vardır. Eşzamanlı çeviri dışında, hiçbir iletişim biçiminde kişinin anılan bu üç aşamayı hemen hemen aynı anda gerçekleştirmesi zorunluluğu yoktur. Konuşmacının ağzından çıkan sözlerin dilmacın kulağına gelmesi iki üç saniye sürer ama karmaşık bir konuşmada bu süre on saniye civarında olabilir. Beynin söylenmiş sözleri hatırlaması, söylenmekte olanları dinlemesi, ve de mesajı bir başka dilde aktaracak olan ifadelerin düşünülmesi zorunluluğu vardır. Bu nedenle diğer çeviri türlerinde gerekli olan yeteneklere ek olarak bu çeviri türünde dilmacın çok daha hızlı ve yoğun bir biçimde dinleme, bilgiyi özümleme, ve anında bunları bir başka dilde ifade edebilme becerisine ve gücüne sahip olması gerekmektedir. Özellikle eşzamanlı çevirinin hızı bu yetenekleri gerektirmektedir.

Dillerin kendine özgü yapıları oması ve kültürel farklılıklar çoğu zaman önemli sorunlara neden olurlar.

Zaman faktörü nedeniyle dilmacın, yazılı çeviride ulaşılabilen mükemmel yakın ifade ve anlatımı yakalaması her zaman mümkün olmayabilir. Bir dilmacın her zaman akılda tutması gereken nokta bağlama uyan sözcük yada ifadeyi bulamamanın suskun kalmaktan daha az zararlı olduğudur. Hiçbir şey söylememek iletişimi tümüyle koparacağından dilmaç en uygun sözcüğü bulamadığı zaman ona yakın yada genel bir ifade kullanmalıdır.

Bütün çeviri türleri mesajı, dinleme, özümleyip anlama ve onu bir başka dilde ifade etme çabalarını gerektirmektedir. Bu üç aşama, işitme, anlama ve tekrar ifade

işlemi eşzamanlı çeviride çakişmaktadır. Tüm sözlü çeviri türlerinin ortak özellikleri olan bu üç aşamanın eşzamanlı çeviride hemen hemen aynı anda olması onu diğerlerinden çok farklı kılmaktadır.

Kaynakça:

1. Thomas, Noel and Richard Towel, Ed. *Interpreting as a language teaching technigue*
2. Keith Hugh and Ian Mason, Ed. *Translation in the modern languages degree London. Center for Information on Language Teaching and Research, 1985.*

Dipnot:

* S. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi